

בבא בתרא, פרק שלישי – 'חזקת הבתים'

דף כח

'שדה הבעל חזקתה שלש שנים ואינן מיום ליום. רבי ישמעאל אומר: ג' חדשים בראשונה... ר' עקיבא אומר: חדש בראשונה...' – כמה ראשונים פרשו שר' ישמעאל ור' עקיבא נחלקו בפרוש הדברים הראשונים – 'אינן מיום ליום'. (כן משמע ברש"י כאן וברשב"ם להלן כט. ד"ה מהו ולהלן לו: ד"ה זו, ובתוס' פסחים קטז: ד"ה וחותרם, ובזבחים פג. ד"ה המזבח. וע' רש"ש בע"ב ד"ה בתלתא). ואולם הרשב"א האריך לבאר שיש כאן שלש דעות, ותנא קמא חולק על ר' ישמעאל ור' עקיבא, ולדעתו לעולם צריך ג' שנים, אלא שבבית הבעל אינם מיום ליום ברציפות. (וכן משמעות דברי הרמב"ם בפרוש המשנה, וכ"מ בנמוקי יוסף. ע' פורת יוסף).

'מהולכי אושא' – 'לקמן (עמ' ב') מבואר דהיינו ר' ישמעאל. ונ' דקרי ל'י' הולכי אושא אף דכל הסנהדרין גלתה לאושא (ע' רש"י) לפי שר' ישמעאל ישב בקצה הדרום, כמבואר בכתובות סד, ואם כן הלך יותר מן השאר'. (מהגר"א נבנצל שליט"א)

'אי מה שור המועד עד נגיחה רביעית לא מיחייב הכי נמי עד שנה רביעית לא קיימא ברשותיה? – הכי השתא התם מכי נגח שלש נגיחות הוי מועד...' – (כבר עמדו בתוספות על דעתו של המקשה, ע"ש). יש לפרש שלדעת המקשה העדאת השור נידונית כסימן והוכחה על טבע השור, וכיון שכך, על כרחנו לומר שרק בנגיחה הרביעית יצא מחזקת תם ובא לחזקת מועד, שאם לא כן, כבר בנגיחה השלישית היה צריך לשלם נזק שלם, שהרי נודע עתה שהוא מועד. ולכן הקשה שגם כאן יצטרכו ד' שנים.

ותירץ, שאין ענין העדאה כהוכחה אלא שעל ידי שלש הניגחות התרגל השור ליגח ונעשה עתה נגחן, וכבר בנגיחה שלישית רכש טבע זה, ומעתה ואילך אם יגח – ישלם נזק שלם. וזהו שממשיך להקשות: 'אלא מעתה' – כיון שדימית חזקה להעדאה, הרי שהחזקה עצמה מהוה סיבה לקניינו של המחזיק (דומיא דהעדאה שהנגיחות עצמן מקנים לשור את טבעו ו'מועדותו'), שכיון ששתק ולא מיחה – שוב לא ימחה, כי מחל לו. (ואינה כהוכחה נסיבתית על כך שהקנה לו את הקרקע פעם) – 'אלמה תנן כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה?' והלא עצם החזקה מהוה שינוי בבעלות על הקרקע, ומדוע יש צורך בטענה כלשהי. (אמת ליעקב' לגר"י קמינצקי זצ"ל. וע"ע בספרי האחרונים על הסוגיא בב"ק בדף לו, ובדף כד – על ענין מועדות השור).

והטעם שבאמת לא מועילה חזקה שאין עמה טענה משום מחילה (כמו שכתבו הגאונים לענין חזקת

תשמישים, שמועילה ללא טענה. וע' בשיטות השונות לעיל בדף 1) – כתב הרשב"א, לפי שגופה של קרקע אינה נקנית במחילה אלא במכירה או במתנה, והרי לא מכר ולא נתן. וע' בקובץ שעורים.

עוד בענין השוואת הגמרא העדאת השור לחזקת ג' שנים, כתוב בספר 'בית ישי' (ק) על פי דברי הרמב"ן כאן, שכתב: 'לא נתחוויר לי מאי ענין זו לזו. אבל נראה שלכך הקישום, לומר, כשם ששור המועד כיון שנגח שלש נגיחות יצא מאותה חזקה של תמות, אף כאן יצאה שדה זו מחזקתו של מוכר. וכיון שיצאת מחזקת המוכר – עליו להביא ראיה שלא מכרה, שהרי זה מחזק ועומד'. (וכי"ב פרשו כמה ראשונים). – הרי שלדעת הולכי אושא, אין ענינה של החזקה משום תפיסה המוכחת, אלא מדין מחזקות – 'המוציא מחברו עליו הראיה'. וצריך באור מה ענין ג' אכילות להעשות על ידן ל'מחזק' ו'תפרש'?

ונראה לבאר על פי מה שכתבו האחרונים בבאור חזקת 'מרא קמא' במטלטלין, שהיא מטעם מחזקות, ואף על פי שהחפץ מונח ברשות הרבים, נחשב הוא כעומד ברשותו של בעליו הקודמים ואנשים בדלים הימנו, מפני שהורגלו להחזיקו לבעלים עליו, עוד מזמן שקדם לספק שנתעורר. הרי שענין מחזקות תלוי בהרגל בני אדם לראות את המחזק כבעלים. ומעתה יש לומר שזהו ענין ג' אכילות שעושות אותו כמחזק, שעל ידן מתרגלים בני אדם לראות אותו ולהחשיבו כבעל הנכס, וכך הם נוהגים בו. נמצא לפי זה שחזקת ג' שנים וחזקת מועדות השור, שניהם מטעם הרגל, שנתהווה בשלש פעמים. עד כאן מה'בית ישי'. (וע' בחדושי חתם סופר כעין זה, שעל ידי ג' שנים נחשב כנשתקעו שם בעלים עליה. ובוה מובן לשון רש"י בב"מ סח. ד"ה שפיר דמי. וע"ע בספר 'נחלת משה' – בפתיחה לפרקנו.

ויש להעיר שבקהלות יעקב (טהרות, טו) כתב, שבנידונו א"א לפרש כלל חזקת ג' פעמים שענינה משום הרגל, ומוכיח מכאן שיש ענין הוכחה למפרע ע"י ג' פעמים).

(ע"ב) 'אלא מעתה מחאה שלא בפניו לא תיהוי מחאה, דומיא דשור מועד, מה שור המועד בפניו בעינן אף הכא נמי בפניו בעינן?' – יש לפרש את השוואת המחאה

להתראת בעלי השור, לפי שיטת רש"י, (ודלא כהתוס' ובעל המאור. וראה במלחמות ה' להרמב"ן ובמהרש"א): כשם שבשור, כדי להוציאו מחזקת תמות לא די בהתראה שלא בפניו, אף כאן, תפקיד המחאה הוא לבטל את חזקת המחזיק, שבכך שמתרה בו לשמור על השטר, הרי הוא מוחה בהחזקתו ומבטל את כחה, ומדוע מועיל ביטול כח החזקה שלא בפניו?

ותרצו, שאין המחאה באה ככח המבטל לחזקה, אלא שממילא כן הוא, כיון שהמחזיק שמע על מחאתו של זה, באופן טבעי הוא נוהר בשמירת השטר, שהרי חושש שיערער בעתיד. נמצא אם כן שיש כאן הוכחה שלא היה לו שטר, כי אם היה – ודאי היה שומרו. לא כן בשור, תפקיד ההתראה להופכו למועד ולשנות את חזקת השור, ולכן צריכה ההתראה להיות בפניו דוקא. (אמת ליעקב).

'מה שור המועד בעידנא דאית ליה הא נגיחה ליתא להא נגיחה... בעידנא דאיתא להאי פירא ליתא להאי פירא' – פרוש, שלשת המנוגחים לא נמצאו ביחד בזמן שנוגחו, שאף ר' מאיר לא אמר שנעשה מועד אלא בשנגח ג' פעמים ביום אחד אך לא במעמד אחד, (כי אז הכל נעשה בהתקף רתיחה אחד, ואין כאן מועדות). ואף כאן, הפירות הנאכלים אינם קיימים בבת אחת. (רש"י כאן; מרומי שדה – ב"ק כד).

מעמיק אחריהם ג' טפחים, בכדי שלא תעכב המחרישה. ואם בא לחפור חפירה באותו מקום, קוצץ ויורד כדרכו. והסיק רבינא שהשרשים שעד ט"ז אמה לאילן – שייכים לבעל האילן. חוץ לט"ז אמה – של בעל הקרקע.

דפים כו – כז

מט. מהם השיעורים שקבעו חכמים על מרחק התפשטות שרשי האילן ויניקתם?

באילן רגיל קבעו מרחק התפשטות השרשים עד כ"ה אמה. וזהו שיעור הרחקתו מן הבור, שלא יזיקנו. בחרוב ובשקמה – ג' אמה. ואולם עיקר שיעור יניקת האילן עד ט"ז אמה מכל רוח. (ונחלקו אם שיעור האילן בכלל זה. ע' ראשונים).

(ונטיעות צעירות – שיעור יניקתם לענין חרישתן בערב שביעית, ט' אמות לכל צד.

חטה – עיקר יניקתה אינו אלא כנגדה למטה, ואינה מתפשטת לצדדים. ואולם יונקת גם ג' טפחים מסביבה. עפ"י תוס').

פרק שלישי; דף כח

ג. מהי 'חוקת קרקעות' ומהו שיעורה, בשדות ובשאר נכסי דלא נידיי?

אדם המוחזק בקרקע למשך זמן מסויים, ומתנהג בה כדרך שבעלים מתנהגים עם רכושם, הרי זו הוכחה על בעלותו עליה, ואם בא מערער ואומר: גזולה היא בידך, או טוען: הרי אתה אריס, ואין לך זכות אלא באכילת פירות, או: הקרקע ממושכנת בידך, ואולם שלי היא (לה:), ויש עמו עדים שהיתה הקרקע שלו בעבר, (וכן אם העידו שדר בה אפילו יום אחד), והמחזיק טוען שהקרקע שלו, שקנאה, או ירשה וכדומה, ואין לו שטר או עדים בדבר – אם החזיק בה כשיעור שקבעו חכמים – הרי היא שלו.

(ואם אין למערער עדים שדר בה אי פעם, אין ממש בערעורו ואין הלה צריך חזקה. וגם אם הוא מודה שהיתה פעם שלו, שהפה שאסר הוא הפה שהתיר'. ראשונים, עפ"י פ"ב דכתובות. ויש שכתבו בדעת רשב"ם שאם לא אכל שלש שנים, אינו זוכה בה ב'מיגו' – ע' דרישה קמו; בית הלוי ח"ג לו, א; חשק שלמה – להלן ל. ואולם אין הוא חייב כלל להתייחס לטענת המערער כל שלא הביא עדים שהיה מרא-קמא – שו"ת הרשב"א ח"ג ע-עא).

שיעור משך החזקה – בדברים העושים פירות תדיר – שלש שנים מיום ליום, וברציפות. בשדה בית הבעל, המסתפקת במי גשמים ואינה עושה פירות אלא פעם בשנה – אינה מיום ליום. ר' ישמעאל אומר: י"ח חדש – שלש בסוף שנה ראשונה (זריעה וקצירה – רש"י. ולתוס' – די בקצירה לבד), י"ב חדש באמצע, ושלש באחרונה (לרש"י – זריעה וקצירה. לתוס' די בזריעה לבד). ולר' עקיבא – י"ד חדש; א' בראשונה, י"ב באמצע וא' באחרונה.

(יש אומרים שתנא קמא חולק על ר' ישמעאל ור' עקיבא, ולשיטתו צריך ג' שנים אף בבית הבעל, אלא שאינם מיום ליום רצופין – ערשב"א ועוד. ואולם רשב"ם ותוס' ועוד ראשונים, אינם מפרשים כן.

יש דעת תנאים הסוברת שגם בית הבעל צריכה ג' שנים מיום ליום – להלן לו: וכן נראה לדעת ר' יהודה להלן לה.). ר' ישמעאל סובר שבשדה אילן ניתן להחזיק אף בזמן קצר, כאשר אכל שלש פעמים פירות שונים, כל מין בתקופה אחרת, כגון כניסת הענבים, מסיקת זיתים וקיץ תאנים. וחכמים חולקים על כך, שלדעתם אין הדבר נקבע בשלש אכילות בלבד אלא בשנות זמן מסויים.

ולדעת ר' ישמעאל ניתן להחזיק ע"י עקירת אספסת ג' פעמים בשלשה חדשים. (ודוקא בשדה העשויה לאספסת. רשב"א).

אם יש עדים שהמערער סייע לו בנטילת פירות מהשדה, שוב אין טענת 'גזולה היא' אפילו תוך שלש שנים. – להלן לה: וכן כשהחזיק בפניו ולא מיחה – לדעת ר' ישמעאל ור' יהודה (מא.) לאלתר הוי חזקה).

דפים כח – כט

נא. א. מה טעם לחזקה שהיא בשלש שנים?

ב. מה הדין כאשר המערער ידוע כאדם קפדן, שיש להניח שאילו היתה הקרקע שלו, ודאי היה מקפיד על ישיבת חברו שם – האם זמן החזקה יהא או בשיעור מועט?

א. הולכי אושא היו אומרים שנלמד הדבר משור המועד, שיצא מחזקת תם לחזקת מועד כשנגה שלש פעמים. ואמרו בגמרא שזה רק לדעת ר' ישמעאל, (שהוא מהולכי אושא), הסובר שמועזילה חזקה בשלש אכילות סמוכות, וכשור המועד לדעת ר' מאיר, שבקירב נגיחותיו – נעשה מועד. (ואולם לר' יהודה אינו מועד אלא בריחוק. ולכאורה לדבריו ניתן ללמוד משור המועד אף לחכמים, אלא שמדבריו (להלן לה.) מבואר שאינו סובר כן. וכן הוכיחו בירושלמי. (וע' באמת ליעקב' ובהר צבי'), ולדעתו תקנו ג' שנים מפני ההולכין למרחקים, שעד שיודיעו להם ויבואו וימחו – עובר זמן רב. ולשיטתו, ההקפדה היא מיד, אלא שהאריכו את הזמן מפני הסיבה הנזכרת, ואינו סובר טעם שמירת השטר – ע' בראשונים שם). אבל לחכמים (שהקובע הוא משך הזמן של שלש שנים, ולא שלש אכילות. עפ"י תוס') – אין ללמוד משור המועד. והסיקו בטעם הדבר, שעד תום ג' שנים נוהר אדם בשטרותיו, ויותר מכן שוב אינו משמרם. (ונחלקו ראשונים אם תקנת חכמים היא, כדי שלא יצטרך לשמור שטריו לעולם, או מן התורה היא שלו, שהרי רגלים לדבר, מזה שהלה שתק ולא מיחה. וי"א שגם אם תק"ח היא, לאחר שתקנו, הרי יש כאן ראייה גמורה מכך שידוע שלאחר ג' תיכנס השדה לבעלותו של המחזיק, ולא מיחה).
ב. אין חילוק אם המערער אדם רגיל או קפדן, לעולם אינה חזקה עד ג' שנים. (שכל אדם שומר את שטריו ג' שנים, גם כאשר המערער ידוע כקפדן. עפ"י רשב"א).

דף כט

נב. א. האם החזקה צריכה להיות רצופה?

ב. כיצד מעדין על החזקה?

ג. שני שותפין שהחזיקו בנכס מספר שנים, שנה זה ושנה זה, לסירוגין – האם זו חזקה?

ד. כיצד מחזיקין משטח סלעי? ומה הדין כשהחזיק שדה באכילת פירותיה חוץ מבית רובע שבה?

ה. מחאה שלא בפניו – מה דינה?

א. החזקה צריכה להיות רצופה, ואם חזקתו מפוזרת, אפילו זמן מרובה – אינה חזקה (רב הונא). ואם דרכם של בני אדם להוביר את הקרקע מדי שנה – די בג' שנים של אכילה בהפסקות. (ס"ה חמש שנים. ואם החזיק שלש שנים ברציפות – מחלוקת בין הפוסקים). ואפילו אם יש שמובירים שדותיהם ויש שאינם מובירים, יכול לטעון המחזיק שהוא מן המובירים. (ולפי טעם אחד המובא בגמרא, אין זו חזקה אלא אם עומדת השדה בין שאר שדות בורות – ע' רשב"ם, נמו"י, רש"ש, פורת יוסף, בית הלוי ח"ג נ. משמע ברשב"ם שאין מועיל אלא אם עשאה ניר בשנה שלא זרע. וכתב בבית הלוי (שם) שלדעתו כן הוא הדין אפילו אם דרך המובירים שלא לעשות ניר כלל, ודלא כשיטה המובאת בשיטמ"ק).

וכן בתנויות שעובדים בהן רק ביום – אין צריך החזקה בלילות. (וכאשר אנשים שאינם חנוונים דרים בהן בלילות – אזי צריך חזקה של ו' שנים בימים. ואם אין דרים שם בלילה כלל – די בג' שנים. עפ"י תוס' ומסתימת